

**SPEECH ACT THEORY AND LITERATURE:
MEANING, CONTEXT AND ITERABILITY**

**Söz Edimleri Kuramı ve Edebiyat: Anlam, Bağlam ve
Yinelenebilirlik**

Mehmet BÜYÜKTUNCAY¹

Abstract

Speech act theory, developed by the British philosopher of language J. L. Austin, is primarily based on the distinction between *constative* and *performative* utterances. Making such a distinction, Austin intends to distinguish between the descriptive use of language and a certain kind of language use by which the subject performs an action. While constatives are either true or false in their description of the world; performatives are neither true nor false since they have no truth value but only the power to 'do' something as in the cases of promising, declaring, betting and etc. Therefore Austin's focus is on the power of language to create a new dimension of reality (especially social reality) which did not exist before the utterance of these certain expressions. Jacques Derrida's deconstruction of Austin's speech act theory problematizes the conventionality, contextuality and the iterability of performative utterances in their formulaic patterns. By this way, speech act theory becomes an appropriate tool for the study of literary discourse and of the dynamics of literary texts. In that sense, Derrida's twist brings about an integration of speech act theory with literary theory. Hence, it will be claimed in this study that performative utterances' power to create values and responsibilities in a social context should be scrutinized in parallel with the transformative power of literature. Finally, it must be considered that the ethical and the ideological functions of literary speech acts can be more conveniently evaluated within the framework of the performativity of literary utterances.

Key Words: Austin, Derrida, Constatives, Performatives, Contextuality.

Özet

İngiliz dil felsefecisi J. L. Austin tarafından geliştirilen söz edimleri kuramı temel olarak *saptayıcı* ve *edimsel* sözcelemeler arasındaki ayrımı dayandırmaktadır. Böyle bir ayrım yapmak suretiyle Austin dilin betimleyici kullanımını ile dilin özneye bir edim gerçekleştirme imkânı tanıyan kullanımını birbirinden ayırt etmeyi hedefler. Saptayıcılar dünyayı betimleme esnasında doğru ya da yanlış olabilirlerken; edimseller doğruluk değerinden bağımsız bir işleyişe sahip oldukları için ne doğru ne de yanlış olabilirler. Buna göre edimseller söz verme, ilan etme, bahse girme örneklerindeki gibi yalnızca bir 'eylem yerine getirme' gücüne sahiptirler. Böylelikle Austin'in odağı, dilin, örnekte ifade edilenlere benzer söz edimlerinin telaffuzundan önce var olmayan bir gerçeklik boyutunu (özellikle toplumsal gerçekliği) yaratma gücü üzerindedir. Jacques Derrida'nın Austin'e ait söz edimleri kuramını yapışöküme tabi tutması formüle dayalı edimsel sözcelemeleri ilişimsallık, bağlamsallık ve yinelenebilirlik açısından sorunsallaştırır. Bu sayede, söz edimleri kuramı edebî söylem ve edebî metinlerin dinamiklerini irdelemede uygun bir araç haline gelir. Bu bakımdan Derrida'nın Austin'in kuramına getirdiği sapma söz edimleri kuramının edebiyat kuramıyla bütünleşmesini beraberinde getirir. Böylece bu çalışmada, edimsel sözcelemelerin toplumsal bir bağlamda değer ve yükümlülük üretme gücünün, edebiyatın dönüştürücü gücü paralelinde ele alınması gerektiği iddia edilecektir. Sonuç olarak, edebî söz edimlerine ait etik ve ideolojik işlevlerin edebî sözcelemelerin edimselliği düşüncesi çerçevesinde daha uygun bir biçimde değerlendirilebileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Anahtar Sözcükler: Austin, Derrida, Saptayıcılar, Edimseller, Bağlamsallık.

¹ Dr. Celal Bayar Üniversitesi. e-posta: mehmet.buyuktuncay@gmail.com

1. Giriş

Özellikle yirminci yüzyıldaki dil felsefelerinde anlam sorununun temel bir çatılaşma içinde değerlendirildiğine şahit olunmaktadır. Yüzyılın neredeyse ilk yarısı boyunca dil felsefesine de damgasını vuran analitik felsefe geleneği geleneksel felsefenin spekülasyon ve metafizik karakterinden dil eleştirisini merkeze alarak kurtulmayı hedeflemiştir. Özellikle Viyana çevresi düşünürleri, Bertrand Russell, Frege ve erken dönem yazılarıyla Wittgenstein düşünceleri çözümlemenin ve onlardaki yanlışları ayıklamanın en sağın yolunun dil çözümlemesi olduğu kanaati etrafında birleşmişlerdir. Analitik geleneğin bu tutumu dili ve dil felsefesi etkinliğini ancak 'doğruluk problemi' çerçevesinde ele aldıkları biçimde değerlendirilebilir. Bu da demektir ki bir tümcenin anlamlı olmasının tek ölçütü onun doğrulanabilir ya da yanlışlanabilir olmasıdır. Bu yüzden mantıkçı pozitivist gelenek tümcelerinin anlamını irdelenebilmek için betimleyici nitelikteki tümceleri ve bunların gönderimde buldukları olgulara uygunluğunu tespit etmeye odaklı bir çözümleme etkinliği içinde olmuştur. Ancak böylesi bir etkinlik sonucunda anlamlılığın tek ve biricik ölçütü yalnızca doğrulanabilirlik olarak görülmüş; anlamlılık olgusu ile 'iletişim' etkinliği arasındaki bağ ise büyük ölçüde görmezden gelinmiştir (Altınörs, 2001: 6).

Analitik gelenek içerisindeki bir diğer çizgi ise anlam sorununu yalnızca doğrulanabilirlik çözümlemesi çerçevesine hapsetmekten kaçınmış ve dilin iletişimsellik değerini ön plana çıkarmıştır. Bu çizgi içerisinde iletişim içerisindeki uyulaşmsallık, bağlam ve niyet gibi diğer unsurların da tümcelerinin anlamını belirleme sorununa dâhil edildiği bir başka yaklaşıma şahit olunur. 1950'lerde 'gündelik dilci felsefe' adıyla anılan bu gelenek içinde ise J. L. Austin ve J. Searle'yi görebiliriz. Austin'in temelini attığı söz edimleri kuramı (*İng.* speech-act theory) gündelik konuşma içerisinde sözün göndergesi ile uygunluğunun ötesinde sözün yarattığı etkiye odaklanmış; tümcelerinin betimlediği olgularla uygunluğunu değil sözün bir şey betimleme esnasında aslında nasıl bir edim gerçekleştiriyor olduğu sorusunu temele almıştır. Diğer bir deyişle, Austin'e göre, her sözcelem (*İng.* utterance) bir söz edimidir (*İng.* speech-act); yani bir şey söylemek aynı zamanda bir şey yapmaktır. Austin *Söylemek ve Yapmak*² adlı yapıtında bu ilişkiyi belirginleştirip dil felsefesi alanındaki çalışmalarını yeni bir doğrultuya sokmak amacıyla *saptayıcı sözcelem* (*İng.* constative utterance) ile *edimsel sözcelem* (*İng.* performative utterance) arasında bir ayrım yapmaya gider. Buna göre saptayıcı sözcelem yalnızca dilin betimleme işlevini yerine getirirler. Oysa olguları betimlemek ve onlara dair bildirimde bulunmak dilin ana işlevi değil aksine işlevlerden yalnızca biridir. Austin bu işleve gereğinden fazla önem atfetmiş olan mantıkçı-pozitivist geleneğe itiraz bağlamında dilin betimleme işlevi dışındaki diğer işlevlerini de öne çıkarmak için betimleme dışındaki söz edimlerini irdeler. Buna göre söz verme, ilan etme, emretme, bahse girme gibi edimsel sözcelem ilgili sözleri dile getirerek adı geçen eylemlerin vuku bulmasını sağlarlar. Daha yalınca söylenecek olduğunda bu sözcelemleri üretmek aynı zamanda eylemde bulunmaktır (Austin, 1962/2009: 42-45). Örneğin, "Yarın seni arayacağıma söz veriyorum" tümcesi bir olguyu betimlemekten ziyade bir edimi gerçekleştirerek söz verenin muhatabına karşı bir sorumluluğunu yaratır. Bu anlamda edimsel sözcelem, kısaca edimseller (*İng.* performatives), bir bildirimde bulunmak yerine söz ediminde bulunmak suretiyle sözün söylenmesinden önce mevcut olmayan bir durum yaratırlar. Bu bakımdan, dünyayı betimlemekle görevli *saptayıcıların* anlamı onların ifade ettiği

² J. L. Austin'in (1911-1960) 1955 yılında Harvard Üniversitesi'nde verdiği William James derslerinin notları öğrencileri tarafından derlenmiş ve ölümünden sonra *How to Do Things with Words* (Oxford, Clarendon: 1962) adıyla yayımlanmıştır. Bu yapıt Türkçeye *Söylemek ve Yapmak* (İstanbul, Metis: 2009) başlığıyla çevrilmiştir.

doğruluk değerine (*İng.* truth-value) göre ölçülürken *edimseller* doğruluk değerinden bağımsızdırlar; zira betimleme işlevi yerine getirmezler. Edimseller aksine fiili eylemlerimiz gibi dünyada bir şeyler gerçekleştirmek, yeni olgu bağlamları yaratmak ve söz edimleriyle birlikte yeni bir şeylere varlık kazandırmak gücüne sahiptir.

Söylemek ve Yapmak'taki dersler boyunca edimseller fikrinin gelişip dönüştüğüne şahit olunur. Öncelikle Austin edimselleri saptayıcılardan ayırır. Sonra, tıpkı saptayıcıların doğrulanabilirlik ölçütü gibi ama farklı bir ilkeye dayanarak, Austin edimsellerin başarı ve başarısızlık koşullarını tespit eder. Bunu yaparken de edimsel sözcelemlerin başarısız olacağı daha marjinal örneklerden hareketle bir sınama gerçekleştirir. Bu uzun ve meşakkatli çabanın sonucunda saptayıcılar ile edimsellerin arasındaki ayrımın belirginliğini yitirmeye başladığı görülür; edimseller için ayırıcı olan başka ölçütler aranır. Ancak betimleme yapmanın da aslında edimsellerle kast edilen 'bir şey yapmak' durumunu sağladığı; yani her saptayıcının aynı zamanda bir edimsel olduğu tespitiyle Austin saptayıcı-edimsel ayrımının çoğtüğünü kabul etme noktasına gelir. Bunu takiben yeni bir başlangıç yapma ihtiyacı ile *düzsöz* (*İng.* locution), *edimsöz* (*İng.* illocution) ve *etkisözden* (*İng.* perlocution) oluşan yeni bir üçlü ayrıma gider (Austin, 1962/2009: 120-22). Austin, saptayıcı-edimsel ayrımını bu üçlü içinde eriterek derslerin sonunda edimsöz edimleri (edimsöz edimleri yeni üçlü ayrım içerisinde edimsellere tekabül ederler) sahip oldukları güce göre genel hatlarıyla beşli bir sınıflandırmaya tabi tutarak (hüküm-belirticiler, erk-belirticiler, sorumluluk-yükleyiciler, davranış-belirticiler, serimleyiciler) dersleri bitirir (Austin, 1962/2009: 164-74). Austin, tüm bu dersler boyunca yaptığı girift sınıflandırma işlemleri ve ayrımların pek kesinlik taşımadığını kimi zaman derslerin akışı içerisinde dile getirir. Yine de, Austin'in sınıflandırmaya yönelik bu çabasının toplam bir etkisi dilin edimselliğinin yani genel anlamıyla yeni bir gerçeklik durumu yaratma gücünün vurgulanmasıdır. Dilin gerçeklik yaratma gücü ile kast edilen bu noktada dünyanın fiziksel varlığı ve mekanik işleyişi üzerine inşa edilen toplumsal gerçeklik ve onun dilsel işleyiştir. Bu dilsel işleyiş ise hukuk, siyaset, sanat, iletişim, eğitim v. b. gibi farklı toplumsal ilişki biçimlerini kapsar. Dilin toplumsal gerçeklik yaratma gücüne ve toplumsal yaşamı düzenleme işlevine ilişkin şöyle bir örnek verilebilir: İnsanlar verili bir biyolojik cinsiyet ile doğmuş olsalar da dilsel uyulaşım ve dil aracılığıyla oluşturulan kültürel normlar biyolojik cinsiyetin yanı sıra toplumsal cinsiyet kavramını yaratarak cinsiyetler arasındaki güç dengesini yönetip düzenler. Bu anlamda edimsel dil kullanımı paralelindeki yazılı olmayan gelenek ve toplumsal mutabakat toplumsal cinsiyet ilişkilerini biyolojik cinsiyet tabakası üzerinde yeni bir tabaka olarak inşa eder. Dilin bu gerçeklik yaratan edimsel kullanımına yapılan vurgu Austin'den sonra çok çeşitli düşünür ve eleştirmenlerce eleştirel bir ilginin konusu olmuştur. Edimsellik nosyonu dil felsefesinden, edebiyat kuramına, kültür çalışmalarından ideoloji eleştirisi ve sahne sanatlarına kadar farklı bağlamlarda yeni kullanım işlevleri eklenerek ele alınmıştır.

Dilin edimsel kullanımının özellikle edebiyat kuramına eklemlenişi çok zengin katkılar sunmuş ve bir o kadar da tartışmalı olmuştur. Edebî yapıtlar vermek için üretilen edebî sözcelemlerin (*İng.* literary utterance) edimsel sözcelemler ile aynı düzlemde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği yeni bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Edebî sözcelemlerin yeni bir gerçeklik yaratma gücünün edimsellerin günlük yaşantımızdaki gerçekliğe etkisini incelemek için gereken ölçütlerle incelenip incelenemeyeceği sorusu yeni bir tartışma sahası açmıştır denilebilir. Buna göre edebiyat yapıtları yalnızca bir dünyayı resmetmez; aynı zamanda resmetme anında o dünyayı yaratır. Öyle ki bu resmetme anından, yani edebî sözcelemden, önce kurgusal ve olanaklı bu dünya mevcut değildir. Dolayısıyla edebiyatın olanaklı dünyalar kurgulama gücü dilin edimsel kullanımının geniş ölçekli bir uygulamasıdır denilebilir. Edebî sözcelem de, tıpkı edimseller gibi, gönderimde bulunduğu şeye sözceleme anında varlık kazandırır. Edebî dil

de bir şeyler söylerken bir şeyler yapmaktadır; edebî yaratım dilin edimsel gücünden hareketle dünyayı dönüştüren ve gerçeklik yaratan bir edimdir (Culler, 2000: 96). Edebi bir yapıt bir dünyayı resmederken kullandığı saptayıcılar ile dahi edimsel bir işlev gerçekleştirilmekte ve olanaklı bir dünyayı betimlerken aslında onu yaratmaktadır. Örneğin bir roman öyküleme sürecinde mekân ve karakterleri betimlerken, yani saptayıcı sözcelemler aracılığı ile bir dünya kurgularken, esasen kurgulama anından önce var olmayan bir gerçekliği yaratıyor olduğu için roman söyleminin kullandığı saptayıcılar yaratma edimi yerine getiriyor olmak suretiyle edimsel bir karakter taşımaktadır. Burada dilin edimsel işlevinin saptayıcı kisvesinde yaratıcı gücünü görürüz; bir romanda dilin saptayıcı işlevinin şeffaflığı altında aslında dilin edimsel gücü görevini ifa etmektedir.

Jacques Derrida'nın (1972/1988) "Signature Event Context"³ adlı makalesinde Austin'in edimsel sözcelemlerin işlevlerindeki başarı ve başarısızlık koşullarını tespit etmek için getirdiği uyuşmazlık, niyetsellik ve yinelenebilirlik gibi ölçütlerin mahiyeti ve kullanımını eleştirmesi edimsellerin bundan sonraki ele alınışını köklü bir biçimde etkilemiştir. Derrida'nın Austin'in edimselleri üzerine yaptığı okuma edimsellerin edebiyat eleştirisi tarafından metinlere yaklaşmanın bir aracı hatta edebî yaratımın mahiyetini anlamaya yönelik bir parametre olarak kabul edilmesine giden yolu açmıştır. Bu çizgi içerisinde Paul de Man, Jonathan Culler, Richard Ohmann, Shoshana Felman, J. Hillis Miller ve Sandy Petrey gibi isimler sayılabilir.

Edimsel dil kullanımının edebiyat kuramına etkisini ele almada kabaca iki yol izlenebilir. İlki edebî yapıtların tıpkı edimsel sözcelemler gibi toplumsal varoluşu biçimlendiren, toplumsal uyuşmazlıklar oluşturan etkisine odaklanmak paralelinde gelişir. Edimselliğin ön plana çıkardığı dilin iletişimsel ve yaratıcı gücünün edebiyat ürünlerindeki yansımaları ve bu işleyişin ilkelerini tespit etmek edebiyat kuramına önemli bir ivme kazandıracaktır. Bu noktada, özellikle de roman incelemesinde, dikkat edilmesi gereken bir ayrıma daha dikkat çekmek gerekir. Dilin edimsel kullanımının kurucu gücünün bir romanda olanaklı dünyalar ve kurgusal bir gerçeklik yaratma potansiyelini incelemek temel anlamda edebî sözün imkânlarını irdelemektir. Bu anlamda romancının yapıtını yazarken kullandığı dilin gerçeklik kurucu mahiyeti temelde bu çalışmanın izleğini oluşturacaktır. Zira söz edimleri kuramının bundan farklı olarak edebî yapıtlara bir başka uygulama tarzı daha vardır ki bu roman ya da öykü karakterlerinin ağzından çıkan sözlerin iletişim değerini ve davranış oluşturu etkisini incelemek yönündedir. Böylesi bir uygulama tarzını bu çalışma çerçevesinde bilinçli olarak dışarıda bırakıyoruz. Çünkü bir roman kişisi ile gerçek bir kişinin ağzından çıkan sözlerin iletişimsellik değeri ve davranış kalıplarına etkisi arasında esaslı bir fark yoktur. Daha doğrusu bir roman kişisinin söz edimlerini gerçek bir kişiymişçesine irdelemek roman sanatının temellerine dair bir şey söylemez. Bu tür bir inceleme kurmaca dünyasının imkânlarını irdelemek bakımından pek yeni bir açılıma elvermeyecektir.

³ Derrida'nın adı geçen makalesi 1972 yılında ana dilinde Les Editions de Minuit tarafından *Marges de la Philosophie* adlı derlemede yayımlanmış; makalenin Samuel Weber and Jeffrey Mehlman tarafından yapılan ilk İngilizce çevirisi Derrida'nın *Glyph 1'e* dahil edilmiş şekilde 1977'de Johns Hopkins University Press tarafından basılmış; makalenin Alan Bass tarafından İngilizceye çevrilmiş bir başka versiyonu da 1982 yılında University of Chicago Press tarafından basılan Derrida'nın *Margins of Philosophy* içinde yer almıştır. Biz bu çalışmada adı geçen makaleye düşünürün *Limited Inc* adlı kitabındaki çevirisiyle yer veriyoruz. Yapıtın künyesi için Kaynakçaya bakınız.

Söz edimleri kuramının edebiyat kuramına etkisini soruşturmanın ikinci basamağı da Austin'in (1962/2009) edebî sözcelemlerin dilin gündelik ve standart kullanımının üzerine *asalakça* (İng. parasitic) tutunmuş bir kullanım türü olduğu yönündeki tespitini soruşturmaktan geçer. Buna göre günlük yaşamdaki edimsel bir sözcelem bir oyun sırasında sahnede ya da bir şiir içerisinde geçerse hükümsüz sayılacak ve ciddiye alınmayacaktır (Austin, 57). Dilin gündelik kullanımında karşılaştığımız *ciddi* edimseller edebî düzlemde gerçek bir duruma gönderim yapmadıkları gerekçesiyle ciddiyetsiz olarak etiketlenmiş ve Austin tarafından soruşturma dışı tutulmuştur. Örneğin bir roman kişinin verdiği bir söz ona gerçek dünyada bir sorumluluk yüklemekte; ya da sahnede rol yapan bir aktörün işlediği bir cinayeti itiraf etmesi ona gerçekte suç isnat edilmesine sebebiyet vermemektedir. Demek ki edebî yapıtlardaki söz edimleri gerçek bir durumu betimlemedikleri için Austin tarafından ciddiyetsiz ya da normal kullanımının asalağı olarak değerlendirilmiştir. Oysa ki bir okur bir romanı okumaya onun edebî söz ediminden oluşan bir yapıntı ya da kurgu olduğu kabulüyle başlar. Eagletona (2012) göre, bir edebiyat yapıtındaki söz edimleri pragmatik değildir; gerçek sözlerin kurmaca dünyasındaki yinelemeleri olan edebî söz edimleri ampirik bir açıklama değeri taşımaktan öte daha çok okuru sözlerin ahlaki imalarını düşünmeye sevk etmek bakımından değer ifade ederler (Eagleton, 2012: 138). Austin'in edebî söz edimlerine yönelik bu tavır çokça eleştirilmiş ve bir dizi eleştirel yoruma sebebiyet vermiştir. Bu çalışmada Austin'in edebî söz edimlerini asalak olarak nitelemesine Derrida'nın (1972/1988) yaptığı eleştiriler söz edimleri kuramının edebiyat kuramına etkisi bağlamında değerlendirilecektir.

2. Bağlam ve Uylaşımsallık

Birer eylem olarak değerlendirilmesi gereken söz edimlerimize bir şeyler meydana getirme gücü veren onun uylaşımsal (İng. conventional) kullanımınıdır. Söz edimleri ancak bir uylaşımlar sistemi içerisinde kullanıma girebilir. Özellikle edimsöz edimleri (bir diğer tabirle edimseller) yaygın olarak kabul edilen uylaşımsal işlevlere sahip olmak suretiyle ancak bir takım eylemleri yerine getirebilirler. Austin'in edimsellerin gerçekleşme bağlamına verdiği önem onun edimsellerin başarı ve başarısızlık koşullarını saptamak üzere sıraladığı maddelerde açıkça görülebilir. Buna göre:

(A.1) Ortada, belirli bir uylaşımsal etkisi olan kabul görmüş uylaşımsal bir işlem olmalı, bu işlem de belirli koşullarda belirli kişiler tarafından belirli sözlerin sözcelemesini içermelidir ve ayrıca,

(A.2) Belirli bir durumda her bir kişi ve koşul, sözü edilen o belirli işleme başvurmaya uygun kişiler ve koşullar olmalıdır.

(B.1) İşlem, işleme katılan bütün kişilerce hem hatasız

(B.2) hem de eksiksiz bir biçimde yürütülmüş olmalıdır.

(T.1) İşlemin, belirli düşüncelerle duygulara sahip kişilerce kullanılmak üzere ya da işleme katılanlardan herhangi birinin belli bir biçimde davranmasını sağlamak üzere tasarlanmış olduğu bir durum söz konusuysa (ki sık sık olur), işleme katılıp ona başvuran bir kimse gerçekten de o duyguları ya da düşünceleri taşımalıdır; işleme katılanlar söz konusu davranış şeklini sergileme niyetinde olmalıdır ve ayrıca,

(F.1) müteakip olarak gerçekten de o davranış şeklini sergilemelidir (Austin, 1962/2009: 51-52).

Şimdi A.1 ve B.2 arası koşulları karşılamayan isabetsiz edimseller *karavanalar* (İng. misfire) ve iki adet T kuralını karşılamayan edimseller ise *suistimaller* (İng. abuse) adı altında toplanır. Austin her bir koşulun karşılanmasına ilişkin birçok edimsel örneği verir. Ancak burada özellikle uylaşımsallığa ilişkin olan A ve B koşulları konu

edinilecektir. Bu ilk iki koşul seti çiğnendiğinde sözcemele bahsi geçen edimi gerçekleştirememiş olur. Örneğin bir düğün seremonisinde kalıplaşmış sözler hatalı olarak tekrarlanır ise; evlenmek üzere seremoniye katılan çiftlerden biri yasal olarak zaten başka biri ile evli ise; ya da töreni yöneten kişi evlendirmeye yetkili biri değilse söz konusu olan söz edimleri evliliğin başarıyla gerçekleşmesini sağlayamayacaktır. Bir söz ediminin anlamını işte bu uyuşumsallığa ve ait olduğu bağlama borçlu olduğu söylenebilir; öyle ki bir edimsöz ediminin anlamı bağlamdan bağlama değişir. Örneğin, “Orada olacağım” ifadesi yerine göre bir söz verme anlamına gelebileceği gibi yalnızca sözün muhatabına yarınki planımdan bahsettiğim bir bildirim cümlesi de olabilir.

Austin’den hareketle edimsellerin uyuşumsallığı ve bu uyuşumsallık sayesinde toplumsal bir gerçekliğin oluşturucusu olması konusunu J. Searle (2006) daha derinlemesine irdelemiştir. Ona göre dil, söz edimleri sayesinde yalnızca kaba olguları iletmek değil uyuşumlar aracılığıyla kurumsal olgular inşa etmek gücüne de sahiptir. Söz edimleri bu anlamda daha köklü bir biçimde toplumsal yaşamı oluşturan kuralları yaratır. Örneğin adına para dediğimiz cebimdeki kâğıt parçasına alım-satım yapma gücü veren şey kolektif niyetlilik (*İng.* collective intentionality) içeren bir söz edimidir. Cebimdeki başka bir nesnenin, örneğin bir çakının, aksine paranın maddi varlığından bağımsız olan alım-satım yapma gücü ona kolektif bir mutabakatla bir işlev olarak yüklenmiştir (Searle, 2006: 17). Tıpkı bu işlev yükleme edimi gibi dilin edimsel kullanımı ve kolektif niyetlilik aynı zamanda statü fonksiyonları yüklemeye de muktedirdir. Örneğin bir üniversitenin ya da mahkemenin bilim kurumu ya da adalet divanı olarak görev yapması bir takım sözlü kabuller, bu kabullerin yazıya geçirilmesi, yazıya geçen bu kabullerin adı geçen kurumlara belli işlevleri yerine getirme hakkını vermesi gibi bir dizi zincirleşme ile açıklanabilir. Uzun lafın kısası, Searle’e (2006) göre, yükümlülükler, haklar, ünvanlar ve toplumsal roller varlıklarını dilin edimsel gücü sayesinde *statü fonksiyonları* yaratılabilmekle kazanırlar (Searle, 2006: 18-20). Bu statü fonksiyonları aracılığıyla da toplumsal gerçeklik kaba olgusal gerçekliğin üzerine inşa edilmiş olur. Bu noktada ayırimsanması gereken şey toplumsal gerçekliğin olgusal gerçekliğe zıt olmadığı; ancak toplumsal gerçekliğin dilsel uyuşumlar ve bağlamlar aracılığı ile olgulara anlam yükleyip olgusal gerçekliği toplumsal değer ve işlevlere tabi kıldığıdır.

Austin’in edimsellerin başarı koşullarını tanımlarken söz ediminin gerçekleştiği bağlamı ve sözü söyleyenin niyeti üzerinde özellikle durduğunu görüyoruz. Edimsellerin bir edimi yerine getirme gücü ancak söz uygun koşullarda doğru kişilerin ağzından çıktığında kendini gösterir. Bu da bir sözcemele anlamının bir bağlam içerisine yerleşmiş bir özne tarafından belirlendiği yanılığını yaratabilir. Ancak burada ince bir ayrımı sezmemek gerekir. Edimsellerin sözcemelelediği bağlam son kertede edimsellerin başarısı üzerinde sözü söyleyenin niyetinden daha belirleyicidir; Austin’in bağlam üzerindeki vurgusu söyleyenin niyetine oranla daima daha fazladır. Bir söz ediminin anlamını belirleyen öznenin sözcemele anındaki zihin ya da ruh durumu değil, aksine sözcemele bağlamının niteliklerini de içeren uyuşumsal kurallardır (Culler, 1981: 16). Austin (1961) “Performative Utterances” başlıklı çalışmasında edimsel sözcemelelerin öznenin zihninde meydana gelen bir ruh durumunun dışa yansması olması anlamında niyetliliğe bağımlı olmadığını vurgular. Ona göre edimsellerin iç dünyamızdan türeyen manevi edimler olarak niyete bağlı olduklarını iddia etmek metafiziğe hatta şarlatanlığa paye vermektir (Austin, 1961: 223). Dolayısıyla bir söz edimi sayesinde anlam üretmek zihnimizde taşıdığımız bir anlamlandırma ediminin ağzımızdan çıkan söze eşlik etmesi değildir. Culler’a (1981) göre, Austin anlamın öznenin niyetine değil bağlam ve uyuşuma bağlı olduğu tespitiyle kısmen kıta Avrupası felsefesinin sözmerkezci (*İng.* logocentric) karakterinden sıyrılsa da; bağlamın mutlak belirleyiciliği üzerine yaptığı vurgu ile kapıdan kovduğunu bacadan geri almaktadır (Culler, 1981: 15-16). Austin’in bağlam ve

uylaşım üzerine getirdiği yorumların yapısökümcü bir eleştirisi ise onu bu sözmerkezcilikten kurtarmayı hedefler; bu anlamda da edimsellerin edebiyat kuramı ile ilişkisinin kurulmasına katkıda bulunur.

Derrida (1972/1988) Austin'deki bağlamın anlamı belirleyici işlevi üzerine getirdiği eleştiride bağlam kavramının açmazlarını sorgular. Gerçekten de elimizde titizce sınırlanmış bir bağlam kavramı mevcut mudur; ya da bir bağlamın koşulları hakikaten mutlak anlamda belirlenebilir midir (Derrida, 1972/1988: 2-3)? Derrida'nın cevabı olumsuzdur. Edimsellerin gerçekleştiği bütünsel bağlam hiçbir surette ne kuramsal ne de pratik olarak etraflıca belirlenebilir ya da kontrol edilebilir. Bir söz ediminin bağlamı asla donuk ve kesinlenebilir olarak kalamaz. Gerek yazılı gerekse sözlü iletişimin bir unsuru olarak bir edimsel sözcelem iletişim işlevini ve anlamını kaybetmeden başka bağlamlara taşınabilir (Derrida, 1972/1988: 9). Hiçbir bağlam bir sözcelemin anlamını tamamıyla çevreleyip tüketemez. Bir sözcelem alıntılanıp başka bağlamlara taşınabilmesiyle her zaman yeni anlamlar kazanır. Böylece bir sözcelem verili bir bağlamdan bağını kopararak sınırsız bir bağlamlar zincirleşimine dâhil olabilir. Mutlak bir bağlayıcılıktan uzak sonsuz bir bağlamlar akışı içerisinde bir sözcelem her zaman yeni anlamlar taşımaya açıktır. (Derrida, 1972/1988: 12). Dolayısıyla şöyle bir tablo ile karşı karşıya kalmaktayız: Anlam her zaman bağlama bağımlıdır; ancak bağlam yapısal olarak sınırlanamaz. Verili bir bağlamı belirleyip sistemleştirmek için onu yeniden betimlemek ve tasarlamak gerekir ki her seferinde bu betimleme çabası elimizde bir çerçeveye yerleştirilmek üzere bekleyen bağlamdan farklı bir şey yaratır. Kısacası verili bir bağlam her zaman yeniden tanımlanıp tasarlanmaya müsaittir; ele geçirilemez bir karakterdedir (Culler, 1981: 24-27).

Bağlama yapılan vurgu sayesinde, iletişim esnasında anlamın konuşucunun niyetinden bağımsızlaşması olgusu edimsellerin önemli bir karakteristiğidir. Edimsellerin edebiyat kuramı ile kurduğu bağının bir vechesi niyetten bağımsızlaşmanın bu imkânıdır. Söz edimleri kuramında nasıl ki bir sözcelem öznenin zihnindeki içsel bir edimin dışsal bir ifadesi olarak ele alınmayı bırakıyorsa; aynı düzlemde, bir edebî yapıt üretimi bittiği andan itibaren onu yaratan yazarın zihnindeki mutlak anlamdan uzaklaşır. Culler (2000) edebî söz edimlerinde yazarın niyeti artık yapıtın anlamını belirleyen en önemli unsur olarak görülemeyeceği için edimsellik nosyonunun edebî üretimin incelenmesine uygun bir model sunduğunu ileri sürer (Culler, 2000: 97). Bunu takiben bir yapıtın anlamının üretildiği bağlam dışında farklı biçimlerde alımlanacağı da göz önünde bulundurulmalıdır. Yazarın edebî sözcelemi ürettiği tarihsel bağlam yapıtın anlamı için belirleyici olsa da son kertede tek belirleyici değildir. Zira yapıt farklı tarihsel, kültürel ve politik bağlamlardaki alımlanışıyla yazarın niyet ettiği anlamın üzerine farklı anlam katmanları kazanacak ve yeni anlam örüntülerine dâhil olarak yeni işlevler edinecektir. Hatta denebilir ki edebî sözcelemin bağlama göre farklı alımlanış biçimlerinin olması onun özüne ait bir niteliktir.

3. Yinelenebilirlik

Edimsellerin bir diğer önemli karakteristiği farklı durumlarda belli bir modele göre yinelenebilir olmalarıdır. Onların başarılı olabilmelerinin koşulu tekrarı mümkün kılan uylaşımsal bir formül içerisinde yinelenebilmeleridir. Bir modele göre tekrar edilebilme özelliği olmaksızın edimsöz edimleri gerçekleşemez. Örneğin bir düğün seremonisinde törenin icra edilmesi evlilik aktını sağlayacak sözlerin bir kalıba bağlı kalınarak yinelenmesine bağlıdır. Yinelenebilirlik (*İng.* iterability) dolayısıyla özgün bir sözceleme sonradan eklenen sıradışı bir nitelik değil tam da onun normal işleyişini mümkün kılan bir özelliktir. Yazılı iletişimin işlevini yerine getirmesi de yazının okunabilir olmasına; yani onun bir kod dâhilinde çözümlenip anlamlandırılabilmesine; daha doğrusu son aşamada

yinelenabilir olmasına bağlıdır. İşte bu yinelenebilirlik özelliği sayesinde yazılı göstergenin anlamı sözün erimini aşabilecek; yazarın mevcudiyetine ve niyetine bağlılıktan sıyrılacaktır; hatta bir alımlayıcının yokluğunda dahi varlığını sürdürmeye devam edebilecektir (Derrida, 1972/1988: 7). Ancak tam da bu noktada Derrida yinelenmenin niteliğinin edimseller üzerindeki etkisini sorunsallaştırmaktadır. Ona göre sözlü ya da yazılı her dilsel gösterge (*İng.* sign) alıntılanmak, tekrar edilmek, çarpıtılmak, kopyalanmak suretiyle de yinelenebilir ve bağlam değiştirebilir (Derrida, 1972/1988: 12). Bu da demektir ki özgün bir sözcelemin aynı kalarak tekrar edilmesi kadar saptırılarak yinelenmesi de edimsellerin işleyişini aynı derecede mümkün kılan bir olgudur. Hatta denebilir ki anomali gibi görünen bu saptırmalar olmaksızın edimsellerin normal işleyişi de mümkün olamaz. O halde edimsellerin ciddiyetle yinelenmesi kadar gayriciddi biçimde yinelenmesi de edimsellerin işleminin koşuludur. Bu bakımdan Derrida'ya göre, Austin'in aksine, edimsellerin tam anlamıyla ciddi bir işleyişinden bahsedilemez (Miller, 2007: 12). Zira Derrida anomaliyi normalin içine yerleştirerek ve ona oluşturucu bir güç tanıyarak ciddi ve gayriciddi arasındaki ayrımı ortadan kaldırmıştır.

Derrida'nın ciddi-gayriciddi ayrımını ortadan kaldırmaya yönelik bu hamlesi sayesinde edebî söz edimlerinin dilin ciddi kullanımının asalakı olarak görülmesinin önüne geçilmiş olur. Zira Austin'in gündelik kullanım içindeki ciddi söz edimlerinin sahnede ya da şiirde gayriciddi yinelenişi sayıp istisnai bir konum atfettiği edebî söz edimleri aslında edimselleri mümkün kılan genel yinelenebilirlik ilkesinin yalnızca bir örneğidir. (Derrida, 1972/1988: 17). Örneğin bir aktörün sahnede rolünü canlandırırken gerçekleştirdiği söz verme edimi de bu anlamda gerçek bir söz verme edimine nazaran yaratıcı bir sapmayı ifade eder. Bu yaratıcı sapmaların varlığı gerçek yaşamda söz verme edimini mümkün kılan formülün tekrar edilebilirliğine bağlıdır. Hatta denebilir ki özgün kullanım ve yaratıcı sapmalar, diğer bir deyişle hem ciddi hem gayriciddi edimseller, aynı yinelenebilirlik ilkesinin birbirine eşit izdüşümleridir.

Culler (1981), bu anlamda Austin'in neo-pozitivist gelenek içerisindeki hiyerarşik nitelikteki anlamlı-anlamsız karşıtlığını aşmaya çalışırken bizzat kendisinin ciddi-gayriciddi karşıtlığını öne sürerek bir başka hiyerarşik yapı ortaya koymuş olduğunu ifade eder (Culler, 1981: 22). Austin analitik geleneğin doğrulanabilirlik ilkesine bağlı anlamlı-anlamsız ikili karşıtlığını yıkmak amacıyla saptayıcı-edimsel ikilisini tersine çevirerek saptayıcıları edimsellerin özel bir türü olarak tanımlamayı tercih etmiştir. Buna göre her betimleme tümcesi bir şeyi betimlemekle aynı zamanda bir şey gerçekleştiriyor olmak anlamında edimseldir. Demek ki edimsellerin bize kanıtladığı şey, neo-pozitivist anlamlılık ölçütünün aksine, ne doğrulanabilen ne de yanlışlanabilen ifadelerin de anlamlı olabileceğidir. Culler'a göre, işte Austin'in saptayıcıları edimsellerin bir türü sayarak analitik geleneğe özgü anlamlı-anlamsız karşıtlığından dışarı özgürleştirici bir adım atması gibi biz de Austin'in dilin ciddi ve asalakça kullanımını karşıtlığından özgürleşmek için edimselleri sözel performansın özel bir türü sayabiliriz (Culler, 1981: 22). Böylelikle tıpkı *ciddi* edimsellerin yinelenebilir performanslara bağlı olması gibi *asalak* edimsellerin de aynı ölçüde yinelenebilir performanslara bağımlı olduğu daha net anlaşılabilir. Bu yüzden bir aktörün sahnedeki asalakça söz verme edimi ciddi edimsellerin bir modele dayalı olarak yinelenebilmesi protokolünün aynısını yerine getirir.

Austin'in ciddi-asalak ayrımının yanlış anlaşılması sonucunda bu ayrımın edebî söz edimlerinin lehinde savunma yapabilmek amacıyla suistimal edildiğini ileri süren

yorumlara rastlamak da mümkündür⁴. Gorman (1999), Derrida ve diğer yapışökümcülerin Austin'in kuramına getirdikleri eleştirileri değerlendirirken elimizdeki konu özelinde kabaca şu tespitleri yapmaktadır: 1. Austin'in yaptığı ciddi-asalak ayrımında haklıdır. Bu denli karmaşık bir konuyu ele almaya başlarken Austin edebiyatı konu edinmeyeceğini belirtmek için böylesi bir şematizme strateji gereği başvurmuştur. Bu yüzden asalak terimi pejoratif bir anlam içermez. Ayrıca Austin'in bu terime yaptığı gönderme tüm yapıtın içerisinde çok küçük bir yer tutmaktadır (Gorman, 1999: 96). 2. Edimsel (*Ing. performative*) teriminin performans kavramına olan etimolojik bağından ötürü özellikle Judith Butler gibi eleştirmenler toplumsal rol ve kimliklerin söz edimleri aracılığıyla performe edilmesi konusuna odaklanmışlardır. Oysaki Austin'in metninde edimseller bu işleviyle tanımlanmamıştır. Edimselleri edebiyata ve hatta performans sanatlarına yönelik bir eleştiri aracı olarak kullanmanın dayanağı Austin'de bulunamaz (Gorman, 1999: 98). Tartışmanın odağını kaydırmadan Gorman'ın itirazlarına basitçe şu şekilde yanıt verilebilir: Gorman Austin'in kuramının yanlış anlaşıldığı tespitine ölçüt olarak Austin'in edimselleri tanımlarken takındığı niyeti ve amacı temel alır. Ona göre Austin bu yapışökümcülerin tartışmaya getirdiği sapmaların hiçbirini meşru kılacak bir yorumda bulunmuş değildir. Tam bu noktada Gorman'ın da yaratıcı sapmaların önemini kavramamış olduğu ileri sürülebilir. Austin'in edimsellerin bağlam değiştirmiş farklı kullanımlarını öngörememiş olması bunların kullanım değerini ve meşruiyetini yok saymaya yeterli değildir. Aslında Gorman tam da yapışökümcülerin kurtulmaya çalıştığı ve Austin'in de talihsizce saplandığını iddia ettikleri sözmerkezcilik konumu içinden konuşmaktadır. Bir kuramın meşru çerçevesini ancak ve ancak kuramı oluşturan kişinin niyetine bağlamakla Gorman Batı metafiziğinin açmazına düşmekle maluldür.

4. Edimseller ve Edebiyat

Tüm bu tartışmalardan hareketle söz edimleri kuramının edebî söylemin işleyişi üzerine açıklayıcı bir görev yerine getirdiği söylenebilir. Her şeyden önce edebiyat yapıtları önerme içerikli metinler olarak değerlendirilemezler. Bu yüzden onlara ne doğru ne de yanlış denebilir. Edebî sözcelemler kendilerinden önceki dünyanın bir resmine ya da bir olgu durumuna doğrudan gönderimde bulunuyor değildirler. Aksine, gönderimde buldukları durumları sözceleme anında kendileri yaratmaktadırlar. Bu yüzden doğruluk ya da yanlışlıktan ziyade, bir edebiyat yapıtının, tıpkı edimsellerden bahsederken olduğu gibi, ancak başarı ya da başarısızlığından; başka deyişle uygunluk ya da uygunsuzluğundan söz edilebilir⁵. Bir edebiyat yapıtının başarısı ve başarısızlığı ise onun gönderme işlevi ile ölçülemeyeceği için yapıt artık özerk bir saha olan estetiğin alanına girecektir. Estetik alanında ise bir edebiyat yapıtının başarısını belirleyen ölçütler yapıtın başlı başına yeni bir dünya yaratmaktaki iç tutarlılığı, üslup bütünlüğü, içerik-biçim ilişkisinin niteliği, yapıtın dönüştürücü etkisi ve benzeri öğeleri göz önünde bulundurulur. Diğer bir deyişle edebiyat ürünleri özerk bir alan olan estetiğin kapsamında değerlendirilir.

⁴ Derrida'nın Austin yorumuna dair daha kapsamlı bir eleştiri için J. R. Searle'nin "Reiterating the Differences: A Reply to Derrida" adlı makalesine bakılabilir. Bu makalenin kısa bir özeti için bkz. Graff, G. (Ed). (1988). Summary of "reiterating the differences". İçinde *Limited inc*, (s. 25-27). Evanston, IL: Northwestern University Press.

⁵ Edimsellerin başarı koşullarını ele alırken Austin onları uygunluk-uygunsuzluk ya da isabetlilik-isabetsizlik ölçütleriyle değerlendirmek amacıyla 'felicitous-infelicitous' sıfatlarını kullanır.

Edimseller yeni fikir ve kavramları varlığa getirirler. Tıpkı 'seni seviyorum' sözcelemi olmaksızın sevginin ya da aşkın seven özne tarafından idrak edilememesi; ya da aşkın iki kişi arasında somutluk kazanmasının 'seni seviyorum' sözcelemi ile perçinlenmesi gibi edebî söz edimlerinde de kavramlar telaffuzları esnasında gerçeklik kazanırlar. Dolayısıyla edebî söz edimlerinin de edimsellerle aynı sınıfa dâhil edilmesi gerektiğini söyleyen Eagleton'a (2012) göre anlam nasıl bir kelimenin içerisinde somutlaşıyorsa, bir söz ediminin içerisinde de aynı şekilde somutlaşır (Eagleton, 2012: 138). Bir kurmaca eser bu bakımdan sözceleme edimi anında meydana gelen bir dizi gerçeklik durumu yaratır. Bu yaratım esnasında elbette ki kurmaca yapıtlar yarattıkları dünyayı resmederken saptayıcı ya da betimleyici sözcelemler kullanacaklardır. Ancak yinelemek gerekir ki bu esnada betimleyicilerin olgu durumlarını resmetmesi onları eşzamanlı olarak var kıldığı için, kurmacada edimsellerin betimleyiciler kılığında işlediği söylenebilir. Daha doğrusu, gerçeklik etkisi yaratabilmek amacıyla kurmaca eserlerde edimseller bir dizi gerçeklik meydana getirirken betimleyiciler kisvesinde görevlerini ifa ederler.

Söz edimleri kuramı edebiyat yapıtlarının dünya yaratıcı gücünü belirginleştirmek bakımından etkili olmuştur. Edebî sözcelemler ne gündelik dil kullanımının asalağıdır ne de ciddiyetsizlik anlamında sözde önermeler olmakla suçlanabilirler. Eagleton (2012), edebî ifadelerin sözde ifadeler olarak adlandırılmasının onları yalnızca sığ olarak sınıflandırmayı değil bu ifadelerin epistemolojik durumunu nitelemeyi de içerdiğini belirtir (Eagleton, 2012: 137). Halbuki epistemolojik yetersizlik bir yana, edebî söz edimlerine ait yeni dünyalar meydana getirme becerisi onu politika ya da tarihyazımı alanlarındaki söz edimlerinin ciddiyetine denk bir konuma yerleştirir. Zira dilin edimsel kullanımındaki bu potansiyel yine sözün gücüyle kurulmuş toplumsal gerçekliği biçimlendirme ve etkileme olanağını içinde barındırmaktadır. Miller'in (2001) da özellikle vurguladığı gibi edebî söz edimlerine ait edimsel etki okurlar için belirli bir *ethos* üretmek ve onlar için değerler yaratmak suretiyle belirginleşir (Miller, 2001: 57). Bu bakımdan edebiyat yapıtları yalnızca üretilmekle varlık kazanmış metinsel nesnelere kalamaz; aksine, mutlaka alımlanış biçimleriyle edimsel bir etki de yaratacaklardır. Bu surette edimselliğin yapı-sökümcü okumaya tabii tutulması edebiyatın ideolojik etkilerine de daha derinden bir bakış sağlayabilmektedir (Miller, 2001: 60). O halde söz edimleri kuramına yapılan Derrida çizgisindeki post-yapısalcı eklemlemeler kurmaca yapıtlardaki edebî söz edimlerinin gerçeklik üreten mekanizmasının hakkını teslim etmek yönünde bir tavır almaktadırlar.

Edebiyatın gerçeklik üzerindeki dönüştürücü etkisi hem bireysel zeminde zihinleri hem de kolektif olarak niyetleri dönüştürebileceği gibi kurumsal olarak kültürü de güdümlenebilecek güce sahiptir. Edebiyatın gerçeğe etki edebilmesine yönelik bu imkân edebî söyleme aşlında en önemli niteliği olan özerkliği de kazandırır. Burada özerklikten kasıt edebî söz ya da edebiyat kurumunun bireysel niyetlerden bağımsızlaşmak sonucu kendi kuralları ile işleyen ve kendi mekanizmalarını yaratan bir karakterde olmasıdır. Eagleton (2012) özerk davranmayı "kanunlardan vazgeçmek değil, kendisi için bir kanun olmak" biçiminde yorumlayarak kurmacanın "kendi iç mantığına bağlı kalması sayesinde dünyayla ilgili" olduğunu; diğer bir deyişle, kurmacanın "bir dünya yansıtacak şekilde kendisiyle ilgili" olduğunu öne sürer (Eagleton, 2012: 146). İşte edebiyatın ve özelden kurmacanın dünya ile ilgili olması paralelinde aslında kendisi ile ilgili olması; yani edebî söylemin olanı yansıtmak değil olmayanı yaratmak esnasında kendi söylemsel kapasitesi üzerine düşünebilmesi onun özerkliğine işaret eder. İşleyişlerinin bireysel niyetlerden bağımsızlık kazanmış olması noktasında Miller (2002) da edebiyat yapıtları ve siyaset kuramını aynı düzlemde ele alma taraftarıdır. Ona göre gerek Karl Marks'ın kapitalist sistemdeki göstergeler oyununu çözümlemesi gerekse Paul de Man'ın edebî yapıt

incelemeleri örneklerinde ortaya çıktığı gibi her iki alandaki söz edimleri de kendilik bilincine sahip bireysel bir ego ya da 'Ben' tarafından üretilmemekte; bilakis insan müdahalesinden muaf bir işleyiş bağımsızlığı taşımaktadır. Siyaset ve edebiyattaki söz ve işaret dizgeleri bilinçli bir öznenin elinden çıkmaktan ziyade kendi bağımsız işleyişleri içerisinde edimsel bir özerklik taşımaktadırlar (Miller, 2002: 8). Bu anlamda kendi kurallarını kendi belirleyen, gerçekliği bir yeniden-düzenleyişe tabi tutan ancak tek bir elden yalnız bir niyetsellikle yönetilmeyen bir söz edimleri ve göstergeler akışı olmaları bakımından siyaset ve edebiyat paralellik gösterirler. Bunların özerklikleri aynı zamanda dünyayı biçimlendirirken kendileri üzerlerine kafa yorabilme potansiyeli taşımalarında da belirginlik kazanır.

Söz edimleri kuramının bağlam ve uyuşma yaptığı vurgu edebiyat geleneği ve edebiyat çalışmaları sahasındaki uyuşmaların irdelenmesi bakımından da çok önemli katkılar sunar. Bunun iki vechesinden bahsedilebilir. Bunlardan ilki, Culler'ın (2000) vurguladığı gibi, edebî ifadenin niteliğini tanınır ve kabul edilebilir kılan, örneğin bir söz verme edimini bir şiirden ayırt etmemizi sağlayan uyuşmaları kavrayabilmek anlamında, uyuşumsallığın mercek altına alınışını ima eder (Culler, 2000: 97). Sone, kaside hatta deneme gibi edebî türlerin tanım ve sınırlarının belirlenmesinde uyuşumsallık en belirleyici role sahiptir. Bu bakımdan kurumsallaşmış bir edebiyat geleneğinin inşası bir uyuşmalar silsilesi içerisinde gerçekleşir. İkinci bir açı ise edebiyat çalışmaları sahasını kuşatan tarihsel ve politik bağlam ve uyuşmaları ilgilendirmektedir. Edebiyat incelemelerini getirilen kuramsal yaklaşımların belirli tarihsel dönemlerde farklı hassasiyetleri taşıyor olması ya da yeni açılımların farklı politik gündemlere angaje olması bu bağlamsallık ve uyuşumsallığın uzantısı olarak değerlendirilmelidir. Miller'ın (2001) da ifade ettiği gibi edebiyat yapıtlarına kültürel çalışmaların perspektifinden bakmak ya da feminist, psikanalist, yapısökümcü veya Marksist kuramlar aracılığıyla yaklaşma olgusu meşruiyetini baskın edebiyat eleştirisi pratiğinin dönemsel olarak benimsediği politik ve ideolojik tondan almaktadır (Miller, 2001: 60). Böylelikle edebiyat eleştirisine paradigma sağlayan bağlamsal koşulların çevreye ve konjonktüre göre değişkenlik gösterdiği görülecektir. Bu anlamda edebiyat metinlerinin de aynen edebiyat eleştirisinin icra ettiği gibi belirli politik ve tarihsel konular içinden üretildikleri ve bu sayede belirli bir bağlamda ideolojik görevler performe ettikleri belirlenebilir. Buradan şu sonuca varılabilir ki edebiyata ve edebiyat eleştirisine ait ürünler yalnızca metinsel birer nesne ya da kendi içine kapalı sözel yapıtlar olarak algılanamaz. Bunun da ötesinde bu yapıtlar farklı zaman katmanları ve toplumsal tabakalar içerisinde yer alan ilişkiler ağının içine yerleşerek uyuşumsal bir iletişim sürecinin parçası olurlar. İlgili uyuşum ve bağlam içerisinde konumlandıkları nokta itibarı ile de uyumlu ya da muhalif bir değer kazanırlar. Bu anlamda söz edimleri kuramı, edebiyat çalışmalarına da eklenerek, insanın toplumsal varoluşunun söz edimleri vasıtasıyla nasıl dilsel olarak yapılandırılıp dönüştürülebildiğine dair bir fikir edinilmesini kolaylaştırır. Bu anlamda söz edimleri kuramı edebiyatın özellikle sosyo-kültürel işlevlerinin derinlikli bir araştırmasına da kuramsal bir arka plan sağlar.

Tüm dilsel faaliyetler, bunun belirli bir biçimi olarak söz edimleri ve bir söz edimi örneği olarak edebî söz edimleri toplumsal yaşamın kuruluşuna ve idamesine katkı yaparlar. Edebiyat bu anlamda toplumun dilde kendini gerçekleştirme biçimlerinden biridir. Hem toplumsal kurumlar hem de edebiyat geleneğine ait uyuşmalar dil içinde kurulmak anlamında edimsel etki ile şekillenen bütünlüklerdir. Bir anlamda tüm karmaşık, heterojen ve belirlenimli yapısı içerisinde bu uyuşumsal bütünlükler verili bağlamlar içerisinde varlıklarını sürdürürler. İşte söz edimleri kuramının tüm bu kazanımları edebiyat kuramını edebî metinleri, yalnızca verili gerçekliğin aslına en yakın biçimde taklidi anlamındaki, dar kullanımıyla *mimesis* işlevine dayanarak yargılamaktan kurtarır.

Artık yaratma ve dönüştürme taklidin yerini alır. Ancak yaratım süreci de artık bireyin salt öznel niyetselliği ile kısıtlanamayacak biçimde toplumun etkisine açık olduğu için edebiyat eleştirisi asla bireysel dehanın takdiri ile sınırlanmış ve sanatçının sadece özgün üslup becerisinin incelenmesine hapsedilmiş olarak kalamaz. *Mimesis* cenderesinden kurtulan edebi yapıt da kendi yarattığı dilsel gerçeklik içine kapalı kalma riskinden uzaklaşmış olur. Eagleton (2012) söz edimleri kuramını tarihsel olarak konumlandırmak taraftarıdır: “Söz edimleri kuramı, edebi metinlerin, genel olarak sanat eserlerinin, doğrudan toplumsal işlevinin kalmadığı düşünülen bir tarihsel dönemde doğar” (Eagleton, 2012: 160). Bu da demektir ki edebi metinlerin böyle bir dönemde olsa olsa dilin diğer meşru kullanımlarını ve işlevlerini kurmaca alanında taklit ederek yalnızca eğlenceli bir aktarma işlevi yerine getirdiğine inanılmaktadır. Oysa ki edebi dilin ve edebi söz edimlerinin özerk yapısı onların gerçek dünyaya hiçbir etkileri olamayacağı ve gerçek olgu durumlarına dair hiçbir şey söylemeyecek oldukları anlamına gelemez. Aksine kurmacanın ve diğer edebi türlerin dil kullanımındaki edimsellik işlevi de tıpkı dilin gündelik kullanımındaki edimsellik işlevi ile aynı protokolü yerine getirir. Gündelik dil toplumsal pratiğin düzenlenmesi anlamında nasıl bir işleve sahipse edebi dil kullanımları ve kurmacadaki söz edimleri de benzer biçimde bireyler ve toplumlarda bir tavır ve tutum değişikliği yaratabilme yetisine sahiptir. Bu anlamda her iki dil kullanımı da dil ve dünya bağlantısını kendi tarzlarında sağlamaya muktedirler.

6. Sonuç

Şimdiye dek açıklandığı üzere, Austin’in dil felsefesine kazandırdığı *edimsellik* kavramı gerçekliği sabit ve belirli bir öze sahip olarak tasarlamak yerine onu sürekli bir oluş içerisinde görmenin yolunu açmış ve özellikle toplumsal gerçekliğin oluşum ve dönüşüm süreçlerine dil kullanımları üzerinden bakabilmek için yeni bir perspektif sunmuştur. Söz edimleri kuramı genel hatlarıyla gündelik dil kullanımının kolektif yaşam süreçlerine nasıl dâhil olduğunu söz edimlerinin icra edildiği bağlam ve uyuşum çerçevesini göz önünde bulundurmak suretiyle irdeler. Derrida’nın edimseller üzerine yorumu ise Austinci gündelik dil felsefesini saplandığı *sözmerkezcilikten* kurtarmaya çalışan bir çaba olarak değerlendirilmelidir. Buna göre edebî söylem de tıpkı diğer gündelik dil kullanımları gibi edimsel olarak toplumsal gerçekliği şekillendirebilme yeteneğine sahiptir. Edebi yapıtlar hem belli uyuşumlar içerisinde üretilir ve tüketilir; hem de bir anlamda tüketildikleri an itibarı ile kendi bağlam ve uyuşumlarını kendileri yaratma gücüne sahiptirler. Bir anlamda Derrida’nın edimsellere yönelik yorumu onun *différance* düşüncesi ile aynı doğrultuda işlev görmektedir. Zira yazının merkezinde bulunan ve anlamın aşkınlığını sağlayan bir köken fikrine tezat olarak gösterenlerin (*Ing.* signifier) gösterilenlerine (*Ing.* signified) ulaşmaksızın sınırsız ertelenişler zinciri oluşturması ve anlamın mütemadiyen ertelenmesi olarak tanımlanabilecek *différance* terimi edimsellere ait bağlamların sabitlenemeyeceği ve aynı söz ediminin sınırlanamaz bir bağlamlar dizilişi içerisinde hep başka anlamlar kazanacağı düşüncesine zemin sağlamış olur. Bu bakımdan, Derrida ve diğer yapı-sökmücü düşünürlerin Austin’in söz edimleri kuramına kazandırdığı ivme sayesinde edimsellik fikri edebiyat kuramı ve kültür çalışmaları alanına eklenir hale gelmiştir. Yerleştiği bu yeni zemin üzerinde söz edimleri kuramı edebî yapıtların değişen bağlamlar ve uyuşumlar çerçevesinde hangi etik ve ideolojik işlevleri yerine getirdiklerini dilsel mekanizmaların işleyişi odağında ele alır.

Kaynakça

- Altınörs, A. (2001). *Anlam, doğrulama ve edimsellik: Austin üzerine bir inceleme*. İstanbul: Alfa.
- Austin, J. L. (1961). Performative utterances. İçinde J. O. Urmson, G. J. Warnock (Ed.) *Philosophical papers*. (Birinci Baskı). (s. 220-239). Oxford: Clarendon Press.
- Austin, J. L. (2009). *Söylemek ve yapmak*. (Çev. Aysever, R. L.). İstanbul: Metis. (*How to do things with words*, 1962).
- Culler, J. (1981). Convention and meaning: Derrida and Austin. *New Literary History*, 13 (1), 15-30. <http://www.jstor.org/stable/468640> adresinden elde edildi (06.01.2014 tarihinde indirildi).
- Culler, J. (2000). *Literary theory: a very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Derrida, J. (1988). Signature event context. İçinde G. Graff. (Ed.) *Limited inc*. (s. 1-23). Evanston, IL: Northwestern University Press. (*Marges de la philosophie*, 1972).
- Eagleton, T. (2012). *Edebiyat olayı*. (Çev. Yüce, B.). İstanbul: Sel. (*The event of literature*, 2012).
- Gorman, D. (1999). The use and abuse of speech-act theory in criticism. *Poetics today*, 20 (1), 93-119. <http://www.jstor.org/stable/1773345> adresinden elde edildi. (09.10.2013 tarihinde indirildi).
- Miller, J. H. (2001). Literary study among the ruins. *Diacritics*, 31 (3), 57-66. <http://www.jstor.org/stable/1566419> adresinden elde edildi. (09.10.2013 tarihinde indirildi).
- Miller, J. H. (2007). Performativity as performance/performativity as speech act: Derrida's special theory of performativity. *South Atlantic quarterly*, 106 (2), 219-235. doi: 10.1215/00382876-2006-022
- Miller, J. H. (2002). Promises, promises: speech act theory, literary theory, and politico-economic theory in Marx and de Man. *New literary history*, 33 (1), 1-20. doi: 10.1353/nlh.2002.0007
- Searle, J. R. (2006). Social ontology: some basic principles. *Anthropological theory*, 6 (1), 12-29. doi: 10.1177/1463499606061731